

Тәжірибелік сабақ №12.

Тақырыбы: Ақтамберді Сарыұлы мұрасы.

Мақсаты: Жорық жырауы Ақтамберді толғауларының мәнін жете ұғындыру; толғауларындағы жыраудың өмірге көзқарасын анықтап көрсету; толғауларының тақырыптық, көркемдік ерекшеліктерін ғылыми тұрғыда талдап көрсету; жырау жайлы зерттеушілер пікірімен таныстыру.

Тапсырма: Ақтамберді жыраудың толғауларына әдеби талдау жасау.

Тапсырманы орындауға арналған әдістемелік нұсқау: Ақтамберді жырау Қаратау өңірінде 1675 жылы дүниеге келген. Бұл туралы М. Мағауиннің «Алдаспан», «Қобыз сарыны» еңбектерінде нақты айтылуы. (Ақтамбердінің жетінші буындағы ұрпағы Сәрсенбек Нұрпейісов ақсақал (1883ж туған) менің бабам Шақантай ақ патша қазақтан солдат алатын жылы 106 жасында опат тапты дейді. Шақантай өзінің үлкен әкесі Арықты көріпті. Ол кісі Шақантайдың 7 жасында 92-ге келіп өлген екен. Арық – Ақтамбердінің кіші әйелі башқұрт қызы Күмістен (жыраудың бәйбішесінің аты Базар екен) әкесінің 50 жасында туған көрінеді. Сонда Ақтамберді 1675 жылы дүниеге келген болып шығады.).

Толғауларының тақырыбы:

1. Ел бірлігі, татулық, ынтымақ тақырыбында;
2. Ерлік, елдік, отанды қорғау мәселесі
3. Бөгенбай бейнесін сомдаған шығармалары;
4. Адамгершілік, адам бопындағы жат мінезді мінеу әселесі;

Шығармалары: «Күлдір де күлдір кісінетіп», «Балпаң, балпаң кім баспас», «Арудан асқан жар бар ма?», «Жел, жел, есер», «Уа, Қарат Бөгенбай», «Жағалбай деген ел болар», «Еділ, Жайық екі өзен», «Балаларыма өсиет», «Мінезді болса алғаның» т.б.

Зерттеушілер пікірі: Жарасбай Нұрқанның айтуынша, жыраудың есімі дұрыс аталуы куерек. Оның дәлелі, біріншіден, ел аузындағы жырда: Шаруаның бір пірі-Жылқышы ата, Тілегенде, өзінің бер ақтан бата. Екіншіден, М. Әуезовтің «Еңлік -Кебек» трагедиясында Абыздың Кебекке берген батасында мынадай сөздер бар: «Адалдан бер. ақтан бер!»... Ер маңдайын баққа бер! Ақтамбердің мазары қазір Семейдегі Абай ауданының шегіндегі Шет өзенінің шығысында Құндыз Қос өңіріндегі Жүрекжота деген төбенің басында. 2. Философиялық ғылымның докторы Өтеген Күмісбаев: «Жырау жырлары қарапайым қауымның ой-арманын, мінезін, өрісін айқындайды, халық өзінің айтпағын жыраудың тіліне салып жібергендей әсер етеді. Жырау импровизациясының күштілігі сондай, ол бір бастаса дйттеген жеріне жеткенше 266 төгілге береді. Шынтуайтқа келгенде, Махамбеттің өршіл, өжет поэзиясының түп төркіні сонау Ақтамберді сынды жыраулардан басталады» (Халық кеңесі 20 ақпан 1992 ж.) 3. Х. Сүйіншәлиев: «Ақтамберді – тек жалаң ерлікті көксеп, бойындағы күшін қоярға жер таппай аласұрар ақылсыз, мақсатсыз жорытуылға құмар емес, ол шетіне қорған болып, халық қамы үшін қылыш сермейтін, мақсаты айқын батыр». (15- 18 ғғ. Қазақ әдебиеті. А., 1986 ж.) Ақтамберді туралы Ғалымжан Мұқатов деген азаматтың айтуынша найман руынан Қабанбай батыр мен Ақтамберді жырау

жүз кісімен келіп, ердің құнын, жесірін даулайды. Сонда Ақтамберді: Уа, қарт Бөгенбай Құяр жауың аспаннан Қара бұлт торласа, Бәлкеш елде көбейер Жуылмай қастық қанымен Дарбозадай қолбасшы Жесірім қайта тіл өтпес Жендетті көрсет көзіме, Желіккен басты кім кеспес.. Сонда Қанжығалы елінің жырауы Үмбетай тоқтау айтып, екі жақ бітіседі. Ақтамберді батырлар мінер сәйгүлікті шебер суреттейді Қиғаш қамыс құлақты, (эпитет) Қидасын кәрі жілікті, Омырауы есіктей, (теңдеу) Ойынды еті бесіктей, (теңдеу) Табаны жалпақ тарланды, Таңбалап мінер ме екенбіз?! Өмір құбылыстарын суреттеуде бейнелі сөздері ретімен қолдана білген Торлаусыз өскен құланмен (метафора) Мезгілсіз жусап өремін, Алмастыру, құбылтып айту жырауға тән ерекшеліктердің бірі: 267 Жасымда көрген қорлығым, Сарысу болды жүрекке Дыбыс үндестігін-жырау мол қолданады. Күмбір-күмбір кісінетіп, Күреңді мінер ме екенбіз! Күдерден бай тағып, Кірейке тон киер ме екенбіз! Дауыссыз, әсіресе қатаң дауыссыз дыбыстар үндесіп, күшқуаты өте әсерлі болып тұр.

Пысықтау сұрақтары:

1. Қожаберген жыраудың өмірбаян деректері.
2. «Елім-ай» дастанының сақталуы, жариялануы.
3. Ақтамбердінің өмірі жайлы мәлімет.
4. Шығармаларының зерттелуі
5. Ақтамберді-ерлікті жырлаған жорықшы жырау.
6. Жырау тіліндегі шеберлік.

Ақтамберді Сарыұлы 1. Тарихи тұлға Қазақстан тарихында батыр деп берген 2. Сырып –салма өнерінің жетік өкілі 3. Жорық жырау 4. Ержүрек батыр 5. Аты әйгілі ақын 6. Рудасы ақсақалдарының бірі 7. Жоңғарға қарсы күресті ұйымдастыр 8. Ділмар шешен 9. Ел қамын ойлаған азамат

Есеп беру түрі: ауызша, толғауларын талдау, жатқа айту